

ПОНЯТТЯ ЗБРОЇ ЯК ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Визначено основні ознаки зброї як об'єкта цивільно-правових відносин, на основі чого надано поняття такого об'єкта.

СТАРИЦИНА С. А. ПОНЯТИЕ ОРУЖИЯ КАК ОБЪЕКТА ЦИВИЛЬНО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Определены основные признаки оружия как объекта гражданско-правовых отношений, на основании чего дано понятие такого объекта.

STARITSINA S. THE NOTION OF WEAPON AS AN OBJECT OF CIVIL AND LEGAL RELATIONS

The main features of weapon as an object of civil and legal relations are determined. The notion of such an object is presented on the ground of this research.

Відносини, що виникають з приводу обігу зброї, є об'єктом правового регулювання різних галузей права. З приводу володіння, користування та розпорядження зброєю виникає широке коло суспільних відносин, як публічно-, так і приватноправових. Деякі з даних правовідносин входять у коло правового регулювання цивільного права. Зброя як об'єкт цивільного права може виступати об'єктом різних правовідносин: страхування, дарування, купівлі-продажу, спадкування, міни, поставки тощо. Загальноприйнято, що, визначаючи поняття зброї, науковці [1, с. 225] основну увагу звертають на такі її властивості, які визначають технічні характеристики зброї, її призначення тощо. У зв'язку з існуванням великої кількості визначень зброї, виникає ситуація, за якої контрагенти правочинів щодо зброї можуть вклати різні в її розуміння значення. У цьому випадку під час тлумачення змісту правочину у сторін або судових органів може виникнути необхідність звернутися до певного джерела з метою з'ясування цивільно-правового змісту такого поняття. Оскільки ґрунтовне дослідження зброї для розуміння її саме як об'єкта приватноправових відносин ученими не здійснювалося, виникає необхідність виведення такого поняття зброї, яке б задовольнило сферу цивільно-правового обігу.

Проблеми правового регулювання зброї як об'єкта права, а також спроби надання визначення зброї входили в коло наукових пошуків та були предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених-правознавців. Зокрема визначення зброї як з погляду окремих галузей права, так і з точки зору цивільного права у своїх працях наводили: І. О. Кузнецова [2, с. 29], О. М. Бокій [3, с. 21], Р. В. Волянська [4, с. 20, 42], Д. А. Корецький [5, с. 261], Т. В. Захарова

[6, с. 6], О. М. Піджаренко [7], В. В. Міхнюк [8, с. 45]. У 2010 р. О. М. Бокієм була захищена дисертація «Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні», де ним був докладно розглянуто адміністративно-правовий режим обігу зброї та була здійснена спроба надання поняття різним видам зброї. Проте зазначена дисертація має вузький адміністративно-правовий напрям та не розглядає зброю в контексті цивільно-правових відносин. Російське законодавство та наука в питанні регулювання відносин, що виникають з приводу зброї, знаходяться на більш високому рівні розвитку. Окрім існуючого Закону Російської Федерації «Про зброю» [9], у якому надається нормативне визначення зброї, у 2003 р. Р. В. Волянською була захищена дисертація «Правове регулювання обігу цивільної зброї», в якій було здійснене детальне дослідження відносин, що регулюються саме нормами цивільного та підприємницького права [4, с. 136–179]. Утім, слід констатувати, що в Україні подібних досліджень не проводилося, а наявний проект Закону України «Про зброю» вже довгий час перебуває на стадії розгляду.

Метою даної статті є формування поняття зброї як об'єкта цивільно-правових відносин.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується розширенням ринку зброї, інтерес до якої поступово виявляють усі категорії населення.

Одним з основних нормативно-правових актів, що регулюють обіг зброї, є наказ МВС України № 622 [10]. Проте даний наказ здійснює регулювання лише окремих цивільно-правових відносин з приводу зброї. Зокрема, він конкретизує загальний порядок, визначений Цивільним кодексом (далі – ЦК) України, щодо придбання (пункти 12.1–12.4), дарування (п. 12.9), спадкування (п. 12.17), припинення

права власності на зброю (п. 12.18) як об'єктів, що обмежені в обігу. Також у ньому не простежується чітка системна класифікація видів зброї, а лише здійснюється перелічення видів зброї, щодо якої органами внутрішніх справ здійснюється дозвільна система та видів зброї, відповідно до мети її придбання. Окрім того, даний нормативно-правовий акт не містить загального поняття зброї, а лише визначає поняття окремих її видів.

Українське законодавство не містить визначення зброї, але те ж саме можна сказати і про законодавство радянських часів. На законодавчому рівні визначення поняття зброї радянським законодавцем також не надавалося. Утім, цього не можна сказати про радянську судову практику, спроби формування визначення зброї в якій робились неодноразово. Так, Судова колегія з кримінальних справ Верховного Суду СРСР визначала зброю як предмет, призначений виключно для ураження живої цілі, який не має іншого господарського значення, для права користування, зберігання і носіння якого необхідний спеціальний дозвіл [11, с. 14]. Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР «Про судову практику в справах про перевищення влади або службових повноважень» [12] роз'яснювала, що під зброєю необхідно розуміти предмети, призначені для ураження цілі.

У судовій практиці України також робилися спроби виділення окремих ключових ознак, які мають бути притаманні зброї. Так, Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26 квітня 2002 р. вказує на те, що основною характерною ознакою зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв та радіоактивних матеріалів є їх призначення – ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища [13].

Російське законодавство, на відміну від українського та радянського, у 1996 р. на рівні закону [14] визначило, що зброя – це пристрої і предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі та подавання сигналів.

Український проект Закону України «Про зброю» [15] (далі – Проект), надає більш широке визначення зброї порівняно з російським, вкладаючи більш широке значення в дефініцію «зброя» [16]. Так, ст. 1 даного Проекту називає зброєю пристрої, прилади і предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені і технічно придатні для ураження живої або іншої цілі, подавання звукового чи світлового сигналу, які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення.

Не можна також оминати увагою і визначення, що надає судово-балістична методика [17], яка визначає зброю як спеціально виготовлені пристрої, призначені для неодноразового ураження (знищення, пошкодження) цілей в озброєній боротьбі, спорті, на полюванні і при самообороні.

Тлумачний словник С. І. Ожегова визначає зброю як «будь-який засіб, технічно придатний для нападу або захисту, а також сукупність таких засобів» [18, с. 458].

У різні часи вченими здійснювалися спроби виведення загального поняття зброї. В. М. Плєскачевський під зброєю розуміє «матеріальний засіб індивідуального застосування, конструктивно і функціонально призначений для заподіяння летальних ушкоджень людині або тварині, а також для спеціального руйнування перешкод» [19, с. 18]. Д. А. Корецький пропонує визначити зброю як «предмети та механізми, спеціально призначені для ураження живої цілі або мішеней, виготовлені за типом історично відпрацьованих зразків, що максимально відповідають завданням «злочинного задуму» та не мають іншого цільового призначення» [5, с. 261]. Т. А. Глаголева пропонує розуміти під зброєю «пристрої і предмети, функціонально призначені для ураження живої або іншої цілі, що не має прямого призначення в побуті й виробництві» [20, с. 16].

Отже, хоча дані визначення і мають деякі спільні риси та ознаки, кожний автор, що їх формулював, спирався на ту галузь права, у якій він є фахівцем, і тому кожне наведене визначення більше або менше наближене за своїми ознаками до тієї чи іншої галузі права чи сфери науки. Це видається повністю зрозумілим, адже надати загальне, всеохоплююче визначення зброї, яке б задовольняло представників усіх напрямів науки, об'єктивно неможливо. Тим не менше, визначення, надане у Проекті, є досить аргументованим, вмотивованим та достатнім. Як зазначає Р. В. Волянська, універсальний закон, яким є Закон Російської Федерації «Про зброю», не може містити понять, які б задовольняли вимоги окремих галузей права [4, с. 42]. Вітчизняний Проект, безсумнівно, мав би стати універсальним, різностороннім та загальним нормативно-правовим актом, який мав би широку сферу застосування.

Проект відповідно до її зброї призначення класифікує на бойову ручну стрілецьку, службово-штатну та цивільну. Таким чином, уперше на законодавчому рівні може бути закріплений термін «цивільна зброя». Наразі ж термін «цивільна зброя» діючому законодавству

не відомий. Окрім надання окремого місця цивільній зброї в загальній системі різновидів зброї, Проект наводить її визначення. Відповідно до ст. 1 зазначеного Проекту, цивільна зброя – це зброя, призначена для використання громадянами з метою самооборони, полювання й зайняття спортом. Дане поняття зброї, хоча і є універсальним, проте не містить усіх ознак, притаманних зброї, яка є об'єктом цивільних правовідносин.

Разом із тим, об'єктом цивільних правовідносин може бути не тільки цивільна, але й інші види зброї, класифіковані Проектом відповідно до її призначення. Утім, слід зазначити, що розгляд конкретних видів правовідносин, об'єктом яких є зброя, не є предметом даного дослідження.

Автори проектного визначення цивільної зброї вважають основними її ознаками: по-перше, можливість використання її громадянами; по-друге, використання лише з метою самооборони, полювання й зайняття спортом. Але слід зауважити, що зброя як об'єкт цивільних правовідносин може характеризуватися й іншими істотними ознаками.

Зброя як об'єкт цивільних правовідносин за своєю природою є специфічним об'єктом права власності вже через те, що існує визначена державою спеціальна процедура набуття права власності на неї. У той же час, ця ознака не є єдиною специфічною рисою зброї як об'єкта цивільних правовідносин. Виходячи із загальних засад цивільного права, зброя являє собою річ, тобто об'єкт матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК України). Характеризуючи зброю як річ, що є об'єктом цивільних правовідносин, можна виділити такі специфічні ознаки цієї речі:

– зброя є здатною до обігу. Разом із тим, вона належить до об'єктів, обмежених в обігу. Так, ч. 2 ст. 178 ЦК України встановлює, що види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом, встановлюються законом. Постанова Верховної Ради України № 2471 від 17 червня 1992 р. «Про право власності на окремі види майна» [21] і додаток № 2 до цієї Постанови відносить певні види зброї саме до об'єктів, обмежених в обігу, тобто встановлює спеціальний порядок набуття права власності громадянами на зазначений об'єкт.

Зазначені в нормативно-правових актах певні вимоги до віку осіб та наявність спеціального порядку набуття права власності на зброю вказує на те, що особа повинна бути

наділена певним обсягом правосуб'єктності;

– зброя належить до рухомого майна, тобто є річчю, яку можна вільно переміщувати в просторі без її знецінення та зміни її призначення, отже, стосовно неї не діє й система правил про державну реєстрацію прав на нерухомість (статті 181–182 ЦК України). Натомість зброя підлягає обов'язковому обліку в органах внутрішніх справ. Так, наказ МВС України № 622 [10] встановлює, що облік власників мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної, пневматичної, а також холодної зброї здійснюється в книзі обліку власників мисливської вогнепальної, пневматичної зброї, а також холодної зброї. Відомості про наявність такої зброї в громадян заносяться в автоматизовану інформаційну систему (АІС) «Арсенал» (п. 7.1);

– зброя є неподільною річчю, оскільки за загальним правилом при відділенні від зброї якоїсь її основної частини вона втрачає своє цільове призначення (ст. 183 ЦК України). З. В. Ромовська говорить про те, що неподільність може бути юридичною та фізичною [1, с. 208]. Погоджуючись із цим, можна підтвердити висновок про те, що зброя як річ є неподільною. Фізична неподільність зброї підтверджується тим, що у разі відділення від неї однієї з її основних частин зброя втрачає своє цільове призначення. Юридична ж неподільність зброї виражається в тому, що за відсутності однієї з основних своїх частин така річ не буде визнаватися (наприклад експертами-балістами) зброєю. Утім, ч. 1 ст. 186 ЦК України визначає, що річ, призначена для обслуговування іншої (головної) речі і пов'язана з нею спільним призначенням, є її приналежністю. Таким чином, оптичні пристрої, набої, чохла тощо являють собою приналежності зброї;

– зброя зазнає (як річ) індивідуалізації ще на стадії виробництва, де застосовується система засобів, які надають кожній одиниці зброї (включаючи вогнепальну) свою унікальність. Тому зброя належить до речей, визначених індивідуальними ознаками (ч. 1 ст. 184 ЦК України). Але остаточну індивідуалізацію зброя набуває із втягненням її у цивільний оборот, що має у кожному випадку своє документальне підтвердження. З точки зору споживчих властивостей зброя з тими ж самими характеристиками розглядається як заміна до того моменту, як власник зброї не вступить у цивільно-правові відносини (наприклад, купівля-продаж), де конкретна одиниця зброї буде потребувати індивідуалізації;

– у процесі свого використання зброя може піддаватися процесам зношування та застарівання, проте, незважаючи на це, вона здатна

зберігати свій первісний вигляд протягом тривалого часу, що й дозволяє визначити зброю як неспоживну річ (ст. 185 ЦК України).

Зазначені юридичні властивості зброї як речі є принципово важливими, оскільки необхідні для правильного формулювання її визначення.

Таким чином, зброя як об'єкт цивільних правовідносин являє собою індивідуально визначену річ, права на яку набуваються у спеціально визначеному порядку, яка призначена для ураження живої або іншої цілі та не має іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення.

Література

1. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: підручник / З. В. Ромовська. – 2-ге вид., доп. – К. : Алеута ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. – 594 с.
2. Кузнецова И. А. Конституционно-правовые проблемы реализации права граждан на защиту с использованием оружия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Кузнецова Инна Александровна. – Челябинск, 2003. – 208 с.
3. Бокій О. М. Адміністративно-правовий режим обігу зброї в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Бокій Олександр Миколайович. – К., 2010. – 207 с.
4. Волянская Р. В. Правовое регулирование оборота гражданского оружия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Волянская Регина Валериевна. – М., 2007. – 205 с.
5. Корецкий Д. А. Основы теории и методологии криминологического исследования тяжких преступлений, совершаемых с применением оружия : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. / Корецкий Даниил Аркадьевич. – М., 1997. – 314 с.
6. Захарова Т. В. Комментарий к Федеральному Закону «Об оружии» / Т. В. Захарова. – М. : Юстицинформ, 2003. – 80 с.
7. Піджаренко О. М. Зброя і ми. Законодавче, нормативне і відомче регулювання відносин, пов'язаних з вогнепальною мисливською зброєю, службово-штатною і іншою зброєю та спец. засобами індивідуального захисту / О. М. Піджаренко. – К. : Наук. думка, 1998. – 224 с.
8. Міхнюк В. В. Зброя як об'єкт цивільних прав / В. В. Міхнюк // Об'єкти цивільного права : зб. доповідей та тез повідомлень на засіданнях круглого столу (м. Сімферополь, 16–17 жовт. 2009 р.). – Сімф. : КрІОІ ОДУВС ; ОДУВС ; НУДПС України, 2009. – С. 43–46.
9. Об оружии : федеральный закон от 13 нояб. 1996 г. № 150-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – № 51. – 1996. – Ст. 5681.
10. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боеприпасів до зброї та вибухових матеріалів : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серп. 1998 р. № 622.
11. Судебная практика Суда СССР 1946 г. – М., 1947. – Вып. 6.
12. О судебной практике в делах в превышении власти или служебных полномочий : постановление Пленума Верховного Суда УССР от 27 дек. 1985 г. № 12.
13. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постановова від 26 квіт. 2002 р. № 3 // Право України. – 2002. – № 12. – С. 155–158.
14. Об оружии : федеральный закон от 13 нояб. 1996 г. № 150-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – № 51. – 1996. – Ст. 5681.
15. Проект Закону України «Про зброю» : реєстр. № 1171-д.
16. Тютюнник Т. В. К вопросу об общем понятии огнестрельного оружия / Т. В. Тютюнник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kraspubl.ru/content/view/237/64>.
17. Решение секции НКМС Министерства Юстиции Украины по проблемам трасологии и судебной баллистики : протокол от 3 июня 2005 г. Установление принадлежности объекта к огнестрельному оружию и его пригодности к стрельбе (производству выстрелов) : судеб. -баллист методика. – К., 2005.
18. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – Изд. 11-е, стереотип. – М. : Рус. язык, – 1977. – 847 с.
19. Плещачевский В. М. Оружие в криминалистике: Понятие и классификация : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09. «Уголовный процесс; Криминалистика; Теория оперативно-розыскной деятельности» / В. М. Плещачевский. – М., 1999. – 42 с. – Библиогр.: с. 36–42.
20. Глаголева Т. А. Криминалистическое исследование короткоствольных огнестрельных объектов под патроны, снаряженные резиновой пулей и следов их выстрелов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Уголовный процесс; Криминалистика; Теория оперативно-розыскной деятельности» / Т. А. Глаголева. – М., 2009. – 23 с.
21. Про право власності на окремі види майна : постановова Верховної Ради України від 17 черв. 1992 р. № 2471-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35 – Ст. 517.

Надійшла до редколегії 11.06.2010